

ПРОТИВАУСТРИЈСКЕ ДЕМОНСТРАЦИЈЕ У КОТОРУ ЈУНА 1914. ГОДИНЕ

Седмог јуна 1914, при крају тројичинданских свечаности, око девет сати навече, приликом опхода градом Српске гарде¹ и градске музике, у Котору су избиле снажне демонстрације пројугословенског и противаустријског карактера. Из списка кривичног поступка који је против демонстраната покренут већ наредног дана, а који се пред которским Окружним судом водио до 31. марта 1917, утврђује се на основу разних пријава, дописа и са слушања многобројних свједока и окривљених да је око 300 демонстраната наступало са сљедећим паролама: „Живјела слога Срба и Хрвата“, „Живјело уједињење“, „Живјела Југославија“, „Живјели осветници Косова“, „Живјела Србија“, „Живјела Црна Гора“, „Живјела Русија“, „Живио краљ Петар“, „Живио Јукић“,² „Слава Јовану Скерлићу“, „Доље Аустрија“, „Доље Мађари“, „Доље Лега“,³ „Доље Скерлец“,⁴ „Доље аустријски шпијуни“, „Доље Фистес,⁵ figura porca“.⁶ Сем ових поклика чули су се и ови: „Живио Вукотић“ и „Живио Бућин“, од којих је први (др Милан, који сада живи у Котору) био организатор и душа демонстрација, а други (протопрезвитер Јован) бокелски посланик у Далматинском сабору и учесник у демонстрацијама.

У интервалу горњих поклика демонстранти су пјевали ове pjesме: „Лијепа наша...“ „Онам' онамо...“, „Хеј трубачу...“ и

¹ „Српска гарда“, удружење Бокеља основано 1862. у Котору. До оснивања овог удружења дошло је последице забране которског бискупа Калођере (1860. год.) да православци буду чланови „Бокелске морнарице“, која је тада, изгубивши раније прерогативе, постала само меморијална институција тијесно везана уз цркву, тако да је једино наступала у парадама приликом прославе которског патрона Св. Трипуна. Оснивањем свог удружења бокелски православци су задржали униформу „Морнарице“, а уместо на Трипундан свечано су наступали о Тројичиндану, и то сваке године до 1914. И „Гарда“, као и „Морнарица“, била је удружење са главним циљем очувања поморских традиција Боке.

² Лука Јукић (1887—1929), истакнути омладински борац. Један од организатора ђачког штрајка и демонстрација против хрватског бана Славка Цуваја почетком 1912. год. Он је 8. јуна 1912. извршио атентат на Цуваја, кога је промашио, али је том приликом смртно ранио банског савјетника Хервојића, због чега је био осуђен на смрт, која му је казна затим претворена у доживотну робију.

³ „Лега национале“, италијанашка странка у Далмацији.

⁴ Иван Skerletz, хрватски бан, наследио Цуваја. Каријеру је почео као правник у Хрватском министарству у Пешти, затим је постао секретар у предсједништву Мађарског министарства; 1911. именован министарским савјетником, а 21. јула 1913. заузео Цувајево мјесто. И на њега је био покушан атентат од стране Стјепана Дојчића 27. новембра 1913, када је био само лакше рањен.

⁵ Иван Füstöss, полицијски канцелист при Котарском начелству у Котору.

⁶ Figura porca = свиња.

„Боже братимства“, како резултира из кривичних списа, а сем ових, по сјећању др Милана Вукотића и Васа Јовановића, који је такође учествовао у демонстрацијама, и пјесме: „Аој Босно, сиротице клета“, Србијанци и Босанци, соколови сиви“, „Оро кличе...“ и „Марјане, Марјане, што барјак не вијеш“.

О току демонстрација полицијски канцелист Иван Фистес поднио је 8. јуна Котарском поглаварству у Котору сљедећи извјештај:

„Синоћ пригодном опхода „Српске гарде“ околу града дошло је до великих нереда, услијед којих морали су посредовати државно-редарствени органи и ђ. кр. оружништво.

Кад је „Српска гарда“, корпоративно предвођена од грађанске гласбе, околу 9,30 сати увече наступила речени опход и дошла у близини лекарне Висковића, почела је поворка од преко 300 особа, која је пред гласбом марширала, викати „Живила слога Срба и Хрвата!“, „Живило уједињење!“ и непрестано: „Доље!... доље...“ без конкретна изражаја за чим је тежила тим „доље“.

Још се викало „Живио“ и изрекло једно име које ја, ради велике бруке (!) и вике, нијесам могао разумјети.

Обзиром на то што ми није било јасно значење покли-ка „Доље!“, „доље!“ и што је сваки поједини такви поклик био праћен заглашним звиждањем, будући у служби, цијенио сам потребним моје уредовно посредовање, те приближив се демонстрантима, замолих их да престану с тим викањем и звиждањем. Односну сам опомену три или четири пута поновио у разним градским улицама кроз које је опход пролазио, али узалуд јер је свака опомена била примљена са још већим викањем и звиждањем, дапаче са виком појединих: „Мучи, Füstös, figura porca!“

Кад сам видио да ја сам не могу више поставити ред, замолио сам, на тргу св. Трипуна, оружничког поштовођу Некића, који је ту присутан био, да би обавијестио оружничког стражмистра гледе безодвличног одређења једне оружничке патроле, према предходној усменој наредби господина ђ. к. дворског савјетника.⁷

Међутим, док је патрола изашла, мноштво народа је, увијек највећим викањем и звиждањем, дошло до у близини уреда ђ. к. редарственог одсјека. У тај мах приспје оружничка патрола, која је маси у име закона наредила да се разиђе, е да буде слободан пролаз гласби и гарди.

Један се је дио демонстраната налогу одазвао, али већи дио прослиједи викањем и звиждањем свој пут. Уто наредио сам правнику Милу Вукотићу, којег сам вођом демонстрације сматрао, јер је он свако кретање диригирао, да се налогу одазивље и да се одалечи. Не само да се Вукотић није овом у име закона опе-

⁷ Дворски савјетник, которски поглавар Владимир Будисављевић.

тованом налогу одазвао, већ је јаким гласом потицао масу да даље прослиједи.

У близини дућана Андра Милића (код цркве бл. Озана, близу сјеверних градских вратију) пошло је оружничтву за руком да растави демонстранте, тако да је глазби и гарди био слободан пролаз.

Уто приближи ми се госп. прото Јово Бућин и запита ме с којег сам разлога предузео такве мјере те издао налог разилажења. Обзиром на његову особу нијесам хтио одмах по закону поступати ради тог неовлаштеног уплитања у дјеловање редарствених органа, већ сам му тихим гласом одговорио да су демонстрације дале томе повода, и одалечих се.

Уто сам чуо гдје госп. поп Бућин позивље масу да се опет састане и то ријечима: „Што је то?! Напријед!“.

На његовом су се потицању демонстранти опет сакупили и громким викањем и звиждањем ишли за њим.

Све би било мирно свршило без те интервенције прота Бућина. Оружничка патрола трчала је пред масом и, опетовно по закону, наредила да се разиђу. Неки су се одазвали, али већина не.

Тако један дио поворке, састојећи се од глазбе, гарде и неколицине демонстраната приспио на трг св. Николе, гдје је настављена вика и звиждање.

Оружници су опетовано дали сакупљеној маси од преко 200 особа налог да се разиђе, али не само што нијесу се одазвали, већ потакнути од трговца Шпира Балдића, правника Мила Вукотића и других запјеваше два пута хрватску народну химну, а затим неку српску народну пјесму. Оружници и ја, иза запјеване пјесме, мирним гласом и најљепшим начином замолисмо демонстранте уопће, а особито правника Мила Вукотића, да једном већ престану и да се одалече.

Мјесто да се томе одазову, почеше опет викати и звиждати.

Оружници, па и ја, опетовали смо налог да се маса разиђе. Али нитко није хтио да слуша, напротив Мило Вукотић непрестано је према оружницима и мени викао: „Пјевати ми не може нитко забранити! Уапси ме; друго ми не можеш, ево ти моја легитимација“.

Пошто је то Вукотић барем шест или седам пута опетовао, приближих му се, те му по задњи пут наредих да престане и да се одалечи. Он се није ни овом налогу одазвао те је наставио своје понашање; сматрао сам сходним да наредим његово уапшење ради преступка стрке и прекршаја отпора јавним редарственим органима.

Кад је оружник Некић уапшеног Вукотића хтио да води у затвор, неколико се је изказника приближило оружнику намјером да Вукотића ослободе. Нијесам могао опазити тко је при

томе судјеловао јер сам се окренутим леђима у том тренутку разговарао са Др. Адамом Вероном.

То све потврђујем позивом на моју службену заклетву.

Било ми је пријављено да су поједини демонстранти и више пута викали: „Живила Србија!.. Доље Аустрија!“, али ја ту вику нијесам чуо, премда сам настојао да свугдје будем присутан.

Котор, дне 8. липња 1914.

Иван Füstös, h. k. редарствени канцелист“.⁸

Како се види из горње пријаве, полицијски службеник Фистес пропустио је да наведе већи број истицианих парола, штавише изоставио је и оне које су током процеса признавали и сами окривљеници. Вјероватно је сматрао да би оптуживање демонстраната за оне најтеже противаустријске пароле истовремено представљало и оптужбу против аустријског политичког и полицијског апарата у Котору, коме је сам припадао, а коме би старије власти имале право замјерити због недовољне будности и слабости дјеловања у повјереној му средини. Својим евазивним наводима да се клицало „непрестано: „Доље!.. доље!“... без конкретна изражаја за чим се тежило тим „доље“, као и „Било ми је пријављено да су поједини демонстранти и више пута викали: „Живила Србија!.. Доље Аустрија!“, али ја ту вику нијесам чуо“, Фистес је, изгледа, с једне стране хтио да се презервира од евентуалних оптужби потпуног прећуткивања најтежих и најувредљивијих елемената, а с друге стране да омогући и властима, које су биле надлежне да устану тужбом против демонстраната код Окружног суда у Котору, да избјегну инкриминације које би и њих саме могле компромитовати.

Као и Фистесова пријава, тако су и подаци које је Котарско поглаварство сервирало 15. јуна истражном судији били у погледу по Аустрију најувредљивијих парола такође евазивни.⁹ Штавише, ни они нијесу садржавали многе покликe које су признавали учесници у демонстрацијама на саслушањима која је, на основу пријаве од 8 јуна команде жандармерије у Котору,¹⁰ захтијевао државни одвјетник од истражног судије,¹¹ који је још истог дана (8. јуна) обавио у которском затвору саслушање ухапшеног Вукотића. Да не бисмо понављали већ познате нам детаље о току демонстрација, из записника о саслушању Вукотића изнијећемо само ове фрагменте: „Иза како је глазба отсвирала први марш, ми смо, који смо ходили пред глазбом, а биће нас било по

⁸ Државни архив у Котору (ДАК), фонд „Окружни суд — Котор“ (ОК), фасц. Вр. 112/14, ф. 18. и 19.

⁹ Исто, ф. 72/1 — 72/4.

¹⁰ Исто, ф. 2 — 4.

¹¹ Исто, ф. 1.

прилици 150, запјевали босанско-херцеговачки марш; управ тада смо били на тргу од оружја (данас Трг Октобарске револуције). Кад смо ушли у улицу од суда опет је гласба свирала, а међутим се опет почело викати, а клицало се јединству Срба и Хрвата и баш „Живјело јединство Срба и Хрвата“, затим викало се „доље Скерлец“, „Живјели косовски осветници“, „Слава Јукићу“; других поклика се не сјећам. Ја сам ходио у почетку у предзадњем реду, али последије сам мијењао, пак сам био кадгод у средину, а кадгод на почетку. Ја сам клицао два-три пута само „Живио Јукић“ или „Слава Јукићу“ и „Доље Скерлић, а клицао сам такођер и „Живјели косовски осветници“. Ово клицање трајало је све док се гласба и гарда разишла. Између демонстраната било је доста гимназијалаца а и других којих имена не могу казати. . . Истина да нијесам послушао налог да се разиђем и зато сам справан носити посљедице“.¹²

По обављеном саслушању истражни судија Finelli је донио слиједећу одлуку: „Видјевши иза саслушања осумњеника да није произашао никакав разлог од оних набројених у параграфима 175—178, договорно са мјесним ћ. к. државним одвјетништвом, одлучујем пустити на слободу осумњеника, који прима на знање, те бива пуштен на слободу у 6,20 сати последије подне“.¹³

Како из записника о саслушању Вукотића, тако и из записника о саслушању 55 лица, што осумњичених што свједока, не може се констатовати да би истражни судија Finelli нарочито инсистирао да дође до доказа за тешке противаустријске пароле које су се ноћу 7. јуна разлијегале Котором, а које је сигурно и он сам морао чути. Међу саслушаним свједоцима врло мали број је изјавио да су се чули поклици „Доље Аустрија!“, „Доље Мађари“ и сл. Фистес је на саслушању, од 9. јуна, поред осталог, изјавио: „Да је те вечери пало поклика „доље Аустрија, живјела Србија“, ја сам чуо од више повјерљивих особа, којих имена не могу назначити јер ме веже уредовна тајна“.¹⁴ Једна од поменутих повјерљивих особа био је Уго Накић-Војновић, порески службеник, који је на саслушању од 23. јуна тврдио да је, налазећи се при прозору у својој кући, чуо ове поклике: „Живјела Југославија“, „Живјела Србија“, „Доље Аустрија“ и „Доље Фистес“, као и то да је на ове поклике „маса одговарала са „Живио“ и „Доље“. „Затим каже да су ове поклике, исто као и он, могле чути и особе из суједства које су у то вријеме биле на прозорима својих кућа.¹⁵ Сем овога, Накић-Војновић је изјавио да му је Максимилијан Медић причао како му је један ученик који је код њега на стану казао да се приликом демонстрација викало: „Доље

¹² Исто, ф. 6—9.

¹³ Исто, ф. 10.

¹⁴ Исто, ф. 29.

¹⁵ Исто, ф. 96—98.

Аустрија“, „Доље Лега“, „Доље Фистес“, „Живјела Југославија“, „Живјела Русија“, „Живјела Србија“, „Живјела Црна Гора“.¹⁶

У вези са посљедњом Накићевом изјавом, сјутрадан (24. јуна) је био саслушан наведени ученик; то је био Стјепан Брајчић. Он је нешто ублажио оно што је раније саопштио свом станодавцу, наиме да му се „чинило чути доље Аустрија“, и да „будући сам чуо више пута поклик „доље“, помислио сам да је то намијењено Аустрији“.¹⁷ Ученик Брајчић није био злонамјеран, већ је, штавише, у свом одушевљењу саопштио свом станодавцу поклике који су падали против Аустрије, па му је, кад је сазнао да је он то пренио аустријским агентима, дословце казао: »Se sapevo ch'ella è austriacante, non Le avrei detto nulla«.¹⁸

До 26. јуна истражни судија је био саслушао 38 што учесника, што сведока, што агената, а тога дана је преко војног суда у Котору позвао за 3. јул четири аустријска подофицира „да свједоче у казненој парници проти Мила Вукотића и др. због параграфа 283, 312, 314 казног закона“.¹⁹ Сва четворица су говорили углавном о процедури хапшења Вукотића. Један од њих, а остала три слично њему, казао је, „... опазили смо једног високог оружника гдје води једног студента, а за њиме је ишао један други, мањи. За оружницима ишло је велико мноштво особито младих људи, а чуо сам повике „пусти га“. Мањи оружник морао је са пушком »fertig« да уздржи народ који је на пријетећи начин наваљивао на оружнике, тако да смо ми хтјели пружити помоћ оружницима, али овај мањи оружник кад се дошло до улице, запречио је пролаз и тако је уапшеник могао бити одведен слободно напред. На тргу било је доста мјеста, тако да се је народ могао слободно разићи кад би хтио послушати оружнике“.²⁰ Што се тиче парола у демонстрацији сва четворица су казала да, или због велике буке и звиждања или због непознавања српско-хрватског језика, ништа нијесу могли разумјети“.²¹

Послије саслушања горњих, истражни судија је био позвао за 8. јул још дванаест свједока и двојицу „осумњеника“ (Стевана Давидовића и Ивана Царића).²² Сви ови као и они свједоци који су били позвани за 10. јул,²³ углавном, са врло мало изузетака, давали су, као договорно, изјаве којима су настојали да што је могуће мање терете учеснике у демонстрацијама, потврђујући отприлике оно што су изјављивали и сами окривљени. Од свих ових посљедњих свједока само један, feldwebel Јозеф Ту-

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто, ф. 102 и 103.

¹⁸ Исто, ф. 97 т.

¹⁹ Исто, ф. 129.

²⁰ Исто, ф. 130.

²¹ Исто, ф. 130 — 136.

²² Исто, ф. 138.

²³ Исто, ф. 156.

станић, теретио, али генерично и непрецизно, демонстранте у односу на за Аустрију најувредљивије паролe. Он је казао: „Вече-ри 7. пр. мј. кад су у Котору биле демонстрације ја сам био у својој кући која се налази на тргу од Поглаварства. Не знам који је сат био кад је било сакупљено много свијета пред Поглаварством које је бучило и викало (наиме, маса демонстраната је мислила да је ухапшени Вукотић спроведен у Поглаварство а не у затвор).²⁴ У мраку, јер није била ужежена лампа пред кинематографом „Вуковић“, под мојим прозором чуо сам гдје се неколици-на њих разговара, те гдје су један другоме казивали да су чули поклика „Доље Аустрија, живио краљ Петар“. Ради таме и ради разлога што ја не познам особе у Котору, ја нијесам могао познати особе које су се ту разговарале. Сутрадан ујутро, прије 8 сати, био сам опет на прозору те сам чуо од младих људих који су пролазили испод мог прозора гдје се разговарају о демонстрацијама које су биле прошле вечери, те сам чуо гдје су они међу собом говорили да је било и поклика: „доље Аустрија“ и „Живио краљ Петар“. Ја особно нијесам чуо никаквих поклика“.²⁵

Пошто је до 22. јуна обавио 55 саслушања, истражни судија је био одлучио да 31. јуна саслуша поново као свједоке оружнике Мартина Некића и Lohra. Међутим објава рата је обуставила вршење даље истраге у Котору, а ускоро су се которски Окружни суд и Државно одвјетништво преселили у Дубровник. 14. августа Окружни суд који се већ налазио у Дубровнику предлаже Одвјетништву, такође у Дубровнику, да се одустане од саслушања свједока Некића и Lohra „јер нема поштанске везе између Котора и Дубровника“.²⁶

Својим дописом од 27. августа државни одвјетник Злошило тражи од истражног судије да „заведе извиде проти 1) Прота Јова Бућина ех пар. 283, 284 и 274 казног закона; 2) Божу Суботићу, Јову Дабовићу, Мирку Ковачевићу, Трипу Павлићевићу, Станку Ђирковићу, Звонимиру Делсо, Мирку Дабовићу, Јову Вукотићу,²⁷ Јулију Антерићу, Ивану и Франу Карнинчићу, Ладиславу Камберу, Васу Јовановићу, те сину управитеља (которске гимназије — Сл. М.) Гросс-а ех пар. 283 казног закона; 3) Стевану Давидовићу ех пар. 312 казног закона, те да проти свима, обзиром на помањкање поштанске везе са Котором, обзиром да су неки у војништву, неки таоци, а неки по разним мјестима покрајине и ван исте, обустанете по параграфу 412 казн. закона као одсутним непозната боравишта док не буду успостављене поштанске везе са Котором“. На крају државни одвјетник тражи да се

²⁴ Исто, ф. 168 и 178/6.

²⁵ Исто, ф. 166.

²⁶ Исто, 176.

²⁷ Брат Миланов, ученик VIII разреда гимназије.

Котарско поглаварство пита гдје се „горњи осумњеници“ налазе.²⁸

У вези са горњим дописом Окружни суд одлучује „одустати од поступка проти поменутих, а док се не пронађу“.²⁹

На тражење Окружног суда од 30. августа, Котарско поглаварство, које се у међувремену преселило у Херцег-Нови, 14. септембра јавља „да се нижеименовани осумњивци из Котора сада налазе у слиједећим мјестима: 1) Прото Јово Бућин као таоц (на броду »Buon Padre« код Тивта); сада на путу у Беч; 2) Божо Суботић, правник у војништву; 3. Јово Дабовић, ученик VIII разр. гимназије, у Ерцегновоме; 4. Мирко Ковачевић Васов у Цариграду; 5) Иван и Франо Карнинчић у Котору; 6. Иван Царић, правник, у војништву; 7. Трипо Павлићевић, правник, у војништву; 8. Станко Ђирковић, у војништву; 9. Звонимир Делсо, код Бокељске морнарице у Котору; 10. Мирко Дабовић у Сплету; 11. Јово Вукотић у Сплету (Трогир); 12. Митар Суботић, у Перасту; 13. Богомил Јововић, у војништву; 14. Јулије Антерић, у Трсту; 15. Стеван Давидовић, у Каштелави“.³⁰

У горњем списку не фигурира главни кривац, Милан Вукотић, јер је истражни поступак у вези са њим био окончан. Сматрајући га главним виновником демонстрација, Намјесништво у Задру се интересовало код Котарског поглаварства о исходу казненог поступка у вези са њим, па се ово 14. септембра обраћа Окружном суду да би „изволио приопћити изпадак (!) казненог поступка упућеног своједобно проти високошколцу Милану Вукотићу“.³¹ Вукотић, чији је стриц др Божидар Вукотић, бокељски посланик на Церевинском вијећу, одмах по објави рата био, скупа са Јованом Бућином, посланик у Далматинском сабору, ухапшен као талац, а затим конфиниран у Бечу, сматрао је опортуним да се уклони из Котора, па је отишао у Трогир код једног свог школског друга. Међутим, полицијске власти су сазнале за његов боравак у Трогиру, па су га ускоро по његовом доласку у Трогир ухапсиле, скупа са његовим братом Јовом, који је убрзо последије брата напустио Котор с намјером да оде у Трст. На том путу је свратио у Трогир да види брата, чиме је изазвао сумњу полицијских власти. Из трогирског затвора Милан Вукотић је пребачен прво у сплитски, а затим у шибенски и на крају у мариборски затвор.

Пошто је већ било обављено саслушање многобројних свједока, а потицан од политичких власти, државни одвјетник није више могао одлагати подношење тужбе, коју 19. септембра подноси у овој форми: „Оптужница — Ћ. Кр. Одвјетништво у Котору, сада у Дубровнику, тужи у смислу парагр. 207 К. п.

²⁸ ДАК — ОК, фас. Вр. 112/14, ф. 176.

²⁹ Исто.

³⁰ Исто, ф. 177а.

³¹ Исто, ф. 178.

1) Мила Вукотића Ђурова, сада у тамницама суда у Марибору.

а) да пригодом стрке дне 7. јуна т. г. увечер у Котору опетовано није послушао ћ. к. редарственог канцелисту Füstöss-a и ћ. к. оружнике Некић и Lohr кад су више пута дали налог мноштву да се разиђе, већ се дапаче покарао или пријечио с њима.

б) да је пригодом стрке дне 7. јуна т. г. увечер у Котору изазвао више људи на непослушност супрот ц. к. канцелисти Füstöss и ћ. к. оружницима Некић и Lohr, који су обављали своју службу и наређивали мноштву да се разиђе, већ да је и даље демонстрирао, ставивши се на челу поворке и рекавши „ала хајдемо напред, пјевајмо напред, пјевати нам не може нитко забранити“, што су они и учинили, те се тиме умјешао у њихову службу намјером да је обезуспјешни;

ц) да је пригодом стрке дне 7. јуна т. г. увечер у Котору увриједио ћ. к. окружнике Некић и Lohr те ћ. к. канцелисту Füstess, који су се налазили у вршењу своје службе и позивали мноштво да се разиђе, опетовано им се приближујући и говорећи „пјеват нам не може нитко забранит, друго ми не можеш ништа учинит, већ ме уапсити, ево ти моја легитимација“, а хватајући се при томе за џеп;

д) да је пригодом демонстрација у Котору дне 7. јуна т. г. увечер у јавности и у присутности више особа, наиме идући у поворци око града клицао „Живио или слава Јукићу“, те тиме хвалио или настојао оправдати дјела законима забрањена, а истодобно потицао или настојао завести друге на законима забрањена дјела.

Починио је тиме; ад А) преступак по пп. 283, 284 к. з.; ад б) прекршај по п. 314 к. з.; ад ц) прекршај по п. 312 к. з., а ад д) преступак по п. 305 к. з. — све ово кажњиво по пп. 267 и 284 к. з. строгим затвором од једнога мјесеца, који се према околностима има проширити;

2) Прота Јова Бућина из Котора

а) да пригодом. . . није послушао ћ. к. окружнике. . . кад су дали мноштву налог да се разиђе, већ се дапаче покарао или пријечио са канцелистом Füstöss, рекавши му „зашто сте зауставили поворку, што је томе дало повода, они су мирни“, те опет мало кашње са ћ. к. окружником Некић, рекавши му „зар хоћете и мене зауставити“;

б) да је пригодом. . . изазвао више људи на непослушност супрот ћ. к. канцелисти. . . и оружницима. . . који су обављали своју дужност и наређивали мноштву да се разиђе, а ово се за час и зауставило, ставивши се на челу мноштва и рекавши „што је то, ајте са мном“, а онда се мноштво опет окупило и дало у даљње демонстрације, те се тиме умјешао у њихову службу намјером да исту обезуспјешни. — Починио је тиме: а). . . , све ово кажњиво

по пп. 267 и 284 к. з. строгим затвором од једног мјесеца, који се према околностима има проширити;

3) Шпира Балдић пок. Ника из Котора

а) да пригодом... није послушао..., већ се дапаче покарао или пријечио са њ. к. оружницима..., рекавши им: „на чију сте заповијед изашли, тко вас је послао у службу, која је њихова сврха“;

б) да је приликом... говорио мноштву „пјевајмо напријед“, у чему га је мноштво и послушало, те се тиме умијешао у њихову службу намјером...;

ц) да је иза како је Мило Вукотић био ухапшен и вођен у затвор од оружника Некић и Дохр, изазвао више људи на припомоћ или одпор против реченим оружницима који..., говорећи „зашто то, недајмо га, живио Вукотић“;

д) да се је... иза како је Мило Вукотић био ухапшен опро силовитим рукоположењем њ. к. оружнику Некићу који је водио у затвор ухапшеног Вукотића, ухвативши га за руку у намјери да му истргне ухапшеног Вукотића и тако обезбуди извршење његове службе. — Починио је тиме: ад..., све ово кажњиво по пп. 35 и 82 к. з. тешком тамницом од 6 мјесеца до једне године.

4) Др Стева Рађеновић, одвјетничког кандидата — Котор

а) да пригодом... спетовано није послушао..., већ се дапаче покарао или пријечио са њ. к. окружницима..., рекавши им „на чију сте заповијед изашли, тко вас је послао у службу, која је ваша сврха“. Починио је тиме преступак по..., кажњив на темељу п. 284 к. з. строгим затвором од мјесеца дана који се по околностима имаде и проширити

5) Мила Смодлака реч Виктора пок. Луке из Котора

6) Божја Суботића, слушаоца права — Котор

7) Ивана Царића — Котор

8) Трипа Павлићевић Божова, приватног чиновника — Котор

9) Звонимира Делса Драгутинова, ученика — Котор

10) Станка Ђирковића, трговца — Котор

11) Мирка Дабовића, ученика наутичке школе — Котор

12) Јова Вукотића Ђурова, реч. Ника — Котора

да пригодом... нијесу послушали њ. к. оружнике... кад су дали мноштву налог да се разиђе. — Починили су тиме преступак по п. 283. к. з., кажњив на темељу истог параграфа затвором од једног тједна до једнога мјесеца;

13) Стевана Давидовића, ученика гимназије — Котор

да је дне 7. јуна т. г. увечер увриједио њ. к. редарственог канцелисту Füstöss, који се налазио у вршењу своје службе, завикавши „доље Füstöss“. — Починио је тиме прекршај..., кажњив на темељу п. 313 к. з. од три дана до једног мјесеца“.³²

³² Исто, ф. 180—182.

Што државни одвјетник Зложило не ставља директно на терет појединих оптужених оне по Аустрију најувредљивије поклике, то је разумљиво, јер се истрагом утврдило само то да су ти поклици падали а да се не зна ко их је изговарао, али је чудно што он не оптужује појединце ни за многе друге Аустрији непријатељске пароле за које су и сами осумњичени и оптужени током саслушавања признавали да су их изговарали. Изузетак је у томе учинио само у односу на Вукотића, али и овдје само дјелимично јер смо видјели да је Вукотић признао да је клицао и теже пароле од оне једине коју је државни одвјетник везао у оптужници за његово име. Истина, да не би потпуно прећутао Вукотићево, као и других, признање, он је у образложењу оптужнице ипак поменуо већи број од појединаца изречених противаустријских парола. Оне најтеже, као „доље Аустрија“, у образложењу су доста евазивно и уопштено истакнуте иако би брижљивије проведена истрага лако могла утврдити ко је изговарао и такве пароле.

Кад се прочита веома опширно образложење пресуде, гдје су резимирани резултати истражног поступка и све утврђене чињенице, укључивши ту и набрајање свих парола демонстраната почев од „слава Скерлићу“, која се сматрала најневинијом и поред тога што се њему није клицало као књижевнику већ као политичару, па до „доље Аустрија“, онда се стиче утисак да је ово образложење у нескладу са благим инкриминацијама у оптужници, као и то да је оно више служило да правда државног одвјетника од намјерног прећуткивања него да што боље оснажи и образложи наводе оптужбе.

Истог дана кад је поднесена оптужница државни одвјетник, поред упозорења „да у списима фале потребите обавијести у погледу окривљеника, изјављује: „немам темеља даљем прогону проти: 1. Јову Дабовићу, 2. Мирку Ковачевићу, 3. Ивану Карминчићу, 4. Франу Карминчићу, 5. Митру Суботићу, 6. Богомилу Јововићу, 7. Јулију Антерићу, 8. Ладиславу Камберу, 9. Васу Јовановићу, 10. сину управитеља Gross-а.“³³

Пошто је добио оптужницу, Окружни суд је, припремајући процес, упутио 16. октобра и један примјерак оптужнице Милу Вукотићу, и то преко Окружног суда у Марибору, у чијем затвору се он још налазио.³⁴ Приликом уручења оптужнице Вукотић је 23. октобра изјавио на записнику: „Примам оптужницу, одричем се приговора проти истој. Молим да ми што прије буде уречена расправа, а мојим бранитељем именујем одвјетника др-а Влаха Матијевића у Дубровнику. Предлажем и пристајем нека се држи расправа у мојој одсутности“.³⁵

³³ Исто, ф. 187.

³⁴ Исто, ф. 198.

³⁵ Исто, ф. 203.

Будући да су се оптужени налазили на разним странама; неко у војсци, неко у бијегу, а неко непознатог боравишта, то је веома споро ишло са уручивањем оптужнице, тако да су изгледи на скоро одржавање процеса били врло слаби. Зато се није журило ни са његовим припремањем. Општина Котор је тек 27. октобра, на тражење суда, дала своје мишљење о свој тринаестиорици оптужених; то мишљење је дословно гласило: „сви добра гласа и понашања. Сасвим супротно овоме гласи мишљење Котарског поглаварства, достављено суду 5. децембра: „1. Мило Вукотић, Ђуров, Србин радикалац, сада у судбеним затворима код ћ. к. Окружног суда у Марибору, не ужива најбољи глас. Политички је скрајње сумњив; 2. Поп Јово Бућин борава у Бечу као таоц под пазком ћ. к. редарственог равнатељства. Мишљења је радикално-српског. Као заступник на покрајинском сабору настојао је у свакој прилици да се истакне. У њеким пригодама није се понашао без замјерке; 3. Шпиро Балдић пок. Ника, Србин радикалац, настањен у Котору, није најбољег гласа ни понашања; 4. Др. Стефан Рађеновић, Србин радикалац, боравао је кад је букнуо рат у Италији (Милану). Да ли се ипак још данас тамо находи, није овдје познато. Гледе његовог гласа и понашања не може се ништа неповољна казати; 5. Мило Смодлака, Хрват, служи у војсци. Не ужива баш најбољи глас, а понашање није му такођер без замјерке; 6. Божо Суботић пок. Стева, правник, умјерени Србин, станује у Котору. Ужива добар глас и добра је понашања; 7. Трипо Павлићевић Божов, правник, Хрват напредњак, сада у војсци, без икаквог је значаја и уплива; 8. Станко Ђирковић Трипов, Србин радикалац, служи у војсци. Понашање није му баш без замјерке; 9. Звонимир Делсо Драгутинов, Хрват праваш, служи као војник у Бокелској морнарици у Котору. Његово понашање није било вазда без приговора; 10. Мирко Дабовић Јовов, ученик, Србин радикалац, находи се у Морињу. Дао је више пута повода неповољним опажајима; 11. Јово Вукотић Ђуров, ученик. Отишао је у почетку рата у Трогир или Сплет. Сада се, рекби, находи са мајком у Трсту (послије кратког задржавања у трогирском затвору, Ј. Вукотић је био ослобођен па је отишао за Трст, али је одатле, осјећајући се несигурним, прешао на италијанску територију и боравао до краја рата у Риму, гдје је и послије рата дуго година остао као наш дипломатски службеник. — Сл. М.). Гледе његовог гласа и понашања нема се баш много приговорити (!); 12. Иван Царић Јурјев, Хрват напредњак, служи као једногодишњи добровољац у војсци. Учествовао је у свим ђачким исказима (демонстрацијама); 13. Стеван Давидовић, Србин радикалац, отишао је прије букнућа рата у Кастеластву,³⁷ гдје се,

³⁷ Петровац н/м.

рекби, и данас находи. Његово понашање није било никада исправно“. Ово мишљење је лично потписао котарски поглавар.³⁸

Сем немогућности уручивања оптужнице неким оптуженицима, па према томе ни њиховог позивања на претрес, било је и других чињеница који су утицале на његово одлагање, а то су приговори на оптужницу које су поднијели: Јово Бућин, из Беча, Шпиро Балдић, Божо Суботић, Звонимир Делсо и, нешто касније, Иван Царић. Ове приговоре је Виши земаљски суд за Далмацију одбио као неосноване 1. јуна 1915. године.³⁹ Пошто ни по одбијању ових приговора суд није журио, Намјесништво је упутило у Дубровник покрајинског савјетника др Лучића да убрза одржавање расправе. Овај је 13. јула 1915. на сједници вијећа которског Окружног суда тражио „да се чим прије држи расправа за оне окривљенике што је могуће“.⁴⁰ Послије савјетника Лучића државни одвјетник је предложио: 1) да се брзојавно затражи обавијест од истражног суда у Сплиту у ком се стадију налази (други) процес против окривљеника Мила Вукотића Ђурова због злочина по параграфу 58 к. з. и да ли се исти још налази у затвору у Марибору; 2) да се затражи обавијест од њ. к. Которског поглаварства у Херцег-Новом има ли што против да буде позван на расправу окривљеник прото Јово Бућин, који је сада интерниран у Бечу; 3) да одмах након добивених обавијести буде поново сазвана сједница вијећне коморе да ријешити ствар у погледу свих окривљеника ради одржавања расправе односно одвојења поступка“. Сви ови предлози су били прихваћени.⁴¹

На тражење Окружног суда, истражни судија из Сплита је јавио да је процес који је био покренут у Сплиту против Вукотића обустављен још 1. децембра 1914, као и то да је он тада био стављен на располагање которског Котарског поглаварства.⁴² Међутим, Вукотић се и послије тога налазио у мариборском затвору, гдје је стајао „на расположење“ реченог поглаварства све до јуна мјесеца 1915, када је, како гласи допис Котарског поглаварств упућен Суду 20. јула, „код задњег прегледања био пронађен способним за службу народног устанка под оружјем, те се сада налази у војничкој служби у Дервенти“.⁴³

У погледу Јова Бућина Котарско поглаварство је 27. јула јавило да нема сметњи да он присуствује расправи пред которским Окружним судом у Дубровнику, али да мора бити полицијски надзиран како на путу до и из Дубровника, тако и за вријеме боравка у њему. „Гледе надзирања — завршава котарски погла-

³⁸ ДАК — ОК, фасц. ВР. 122/14, ф. 211.

³⁹ Исто, ф. 294.

⁴⁰ Исто, ф. 301.

⁴¹ Исто.

⁴² Исто, ф. 303.

⁴³ Исто, ф. 304.

вар свој допис —изволите се ставити у споразум са Ћ. к. котарским поглаварством у Дубровнику а еветуално и са Ћ. к. редарственим равнатељством у Бечу“.⁴⁴

Постигнувши горње дописе, Окружни суд је заказао сједницу вијећа на којој је одлучио (20. августа): 1) да се одијели поступак по п. 57 к. з. у погледу оптуженика: а) Божа Суботића, б) Шпира Балдића, ц) Мила Смодлаке, д) Станка Ђирковића, е) Трипа Павлићевића, ф) Мила Вукотића, у погледу којих би обустављен поступак у смислу Мин. Нар. од 26. VIII 1914, а исто тако да се одијели поступак у погледу оптуженика а) Др. Стева Рађеновића, б) Мирка Дабовића, ц) Стева Давидовића д) Јова Вукотића Ђурова, који су непозната боравишта, и да се у њиховом погледу обустави поступак у смислу п. 412 к. з. . . , дочим да се за оптужене Јова Бућина, Ива Царића и Звонимира Делсо урече расправа“.⁴⁵

Ускоро је било одлучено да се обустави поступак и у односу на Звонимира Делсо, јер је, на тражење суда, Котарско поглаварство о њему извијестило следеће: „служи од букнућа рата као добровољац код милитаризованог Schutzcorps-а „Бокешка Морнарица“ у Котору“, те је и на њега примијењена министарска наредба од 26. августа 1914. о привременом обустављању поступка. Ову одлуку суд је донио 5. октобра 1915.“⁴⁶

Дакле, остала су само двојица којима је требало ускоро судити. Међутим, расправа која је више пута заказивана није се могла одржати јер су оба учесника због болести и других разлога дуго и упорно одлагали њено одржавање.

Тек на расправи заказаној за 14. и 15. децембра 1916. појавио се, допраћен из Беча у Дубровник од редарственог надзорника Емануела Пирца,⁴⁷ прото Јово Бућин, па је расправа одржана иако се на њој није појавио Иван Царић; њега је заступао адвокат др Балдо Подић, који је бранио и Бућина.

Пошто пресуда која је изречена 19. децембра 1916. садржи већ познате нам елементе, а да се не бисмо понављали, навешћемо само одмјерене казне: 1) оптужени Јово Бућин „бива осуђен на затвор од 10 (десет) дана“; 2) оптужени Иван Царић „бива осуђен на 30 (тридесет) круна глобе, замјењиве у случају неисплативости у 3 (три) дана затвора“.⁴⁸

На горњу пресуду поднијели су призив Бућин и државни одвјетник на дио пресуде који се односи на Бућина, док се задовољио одмјереном казном Царићу. Ова два призива, као и приговор Бућинов на призив државног одвјетника, Котарски окружни суд је 15. јануара 1917. спровео Ћ. кр. врховном и касационом суду у Бечу.⁴⁹ Са веома опширним образложењем Касациони суд

⁴⁴ Исто, ф. 310.

⁴⁵ Исто, ф. 316.

⁴⁶ Исто, ф. 340—341.

⁴⁷ Исто, ф. 505.

⁴⁸ Исто, ф. 480.

⁴⁹ Исто, ф. 497.

је 31. марта 1917. одбио и Буџинову жалбу и позив државног одвјетника, те тако оснажио пресуду Окружног суда. Занимљиво је образложење Касационог суда којим се истиче да се позиву није могло удовољити „јер је ударена казна затвора с обзиром на постојеће прилике примјерена према кривини“.⁵⁰ И заиста, „постојеће прилике“ су биле не само од утицаја приликом одлучивања овог највећег аустријског судбеног форума већ и током вођења читавог процеса. Да су прилике биле нешто боље по Аустрију, она би сигурно драстично казнила которске демонстранте, чије би поступке оквалификовала као веома тешке противдржавне иступе.

Иако је одлуком Касационог суда била извршна, Буџин није издржао казну, која му је „услијед Превишњег Ручног писма од 2. априла 1918.“ била опроштена“.⁵¹ И Царићу је била опроштена казна „услијед устегнућа позива са стране њ. к. државног одвјетништва“, а у складу са „Превишњим Ручним писмом од 23. децембра 1916“.⁵²

Недовољно ангажовано вођење судске процедуре у вези са демонстрацијама од 7. јуна, а нарочито крај те процедуре, ипак не може умањити значај документације коју она садржи, јер та документација убједљиво говори о врло високој националној свјести, неустрашивом родољубљу и крајњој смјелости једног импозантног броја которских грађана, и то послје дуготрајне доминације туђина који је непрекидно дјеловао у однорођавајућем смислу.

Славко Мијушковић

ЈЕДНА ЦЕНЗОРСКА ПРЕСУДА КОТОРСКОГ ОКРУЖНОГ СУДА ИЗ 1914. ГОДИНЕ

Дана 2. априла 1914. државни одвјетник у Котору поднио је которском окружном суду слиједећу тужбу:

„Ћ. К. СУДБЕНОМ ДВОРУ I МОЛБЕ КАО ТИСКОВНОМ СУДУ КОТОР“

Ћ. К. Котарско поглаварство у Котору заплијенило је уклопљену илустрирану дописницу што је приспјела овдје поштом без да се знаде гдје је та дописница умножена.

На тој дописници нацртане су садашње границе краљевине Србије и Црне Горе бијелом бојом, какве су проистекле из Лон-

⁵⁰ Исто, ф. 498—501.

⁵¹ Исто, ф. 526.

⁵² Исто, ф. 486. т.